EDITORIAL
Δημοκρατία και Διακυβέρνηση στην Εκπαίδευση

Focus editor:
Αριστοτέλης Ζμας

Αν και ο όρος «διακυβέρνηση» χρησιμοποιήθηκε ευρέως από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, παραμένει μέχρι σήμερα μια πολύσημη έννοια (Καρκατσούλης, 2001). Για παράδειγμα, ερευνητές, ιδιαίτερα από το πεδίο των πολιτικών επιστημών, εμπειρογνώμονες, αλλά και πολιτικοί ιθύνοντες χρησιμοποίησαν την εν λόγω έννοια ως βασικό εργαλείο για την επεξεργασία ζητημάτων περί διεθνών διακρατικών σχέσεων. Επίσης, υπερεθνικοί οργανισμοί, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα (The World Bank, 1994), αναζήτησαν υπό το πρίσμα της διεθνούς διακυβέρνησης εκείνες τις «πετυχημένες» πολιτικές (good policies) που θα ήταν σε θέση να προάγουν την ομαλή επίλυση δυσχερειών στη βάση διακρατικών συνεργασιών. Παράμετροι εκείνης της περιόδου που διευκόλυναν τέτοιου είδους αναζητήσεις ήταν, μεταξύ άλλων, η κατάρρευση της τότε Σοβιετικής Ένωσης και η εδραίωση καπιταλιστικών προτύπων στον τρόπο λειτουργίας των κρατικών θεσμών σε χώρες του πρώην «ανατολικού μπλοκ», αλλά και όχι μόνο.

Μελετητές, λοιπόν, χρησιμοποιούν τον όρο της «διεθνούς διακυβέρνησης» για να διερευνήσουν τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα εθνικά κράτη. Οι αλληλεπιδράσεις αυτές έχουν περιορίσει την ευχέρεια των κεντρικών κυβερνήσεων να ενεργούν μεμονωμένα, παραμένοντας εκτός διακρατικών δικτύων. Πέρα, όμως, από τη δημοφιλή χρήση του όρου «διακυβέρνηση» στο πλαίσιο των πολιτικών συζητήσεων περί διεθνών

σχέσεων, η έννοια αυτή προσφέρει σε ερευνητές ερμηνευτικά σχήματα για την αποκωδικοποίηση των νέων μορφών κρατικής εξουσίας που αναδείχθηκαν σταδιακά στο εσωτερικό διαφόρων χωρών. Πιο συγκεκριμένα, το επιστημονικό ενδιαφέρον έχει εστιαστεί στην ανασυγκρότηση των κρατικών θεσμών, κύριο μέλημα των οποίων είναι ο περιορισμός των ιεραρχικών και γραφειοκρατικών δομών τους. Έτσι, οι κεντρικές κυβερνήσεις καλούνται να ενδυναμώνουν ολοένα και περισσότερο τις συλλογικές διεργασίες λήψης αποφάσεων, παραχωρώντας επιμέρους ευθύνες σε εταίρους, οι οποίοι δρουν σε τοπικό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο.

Οι εξελίξεις αυτές έχουν, πάντως, θέσει στο προσκήνιο δύο καίρια και αλληλοσυνδεόμενα μεταξύ τους ερωτήματα. Το πρώτο συνδέεται με το κατά πόσο οι κρατικοί θεσμοί (π.χ. οι κεντρικές κυβερνήσεις) έχουν αποδυναμωθεί, εξαιτίας της εκ μέρους τους εκχώρησης μιας σειράς αρμοδιοτήτων, οι οποίες παραδοσιακά υπάγονταν σε αυτούς. Το δεύτερο ερώτημα επικεντρώνεται στην πραγμάτωση ή όχι των προσδοκιών εκείνων που πρεσβεύουν ότι στο όνομα της διακυβέρνησης ανοίγει ο δρόμος για τον ουσιαστικό εκδημοκρατισμό της κρατικής εξουσίας. Οι απόψεις που έχουν αποτυπωθεί ως προς την ανάλυση των δύο προαναφερθέντων ερωτημάτων διίστανται μεταξύ τους. Οι Börzel και Risse (2010), λόγου χάρη, επιχειρώντας να απαντήσουν στο πρώτο ερώτημα, έχουν επισημάνει την αδυναμία από πλευράς ερευνητών να προσφέρουν κανονιστικές απαντήσεις. Την ίδια στιγμή, οι επιστημονικοί διαξιφισμοί γύρω από την επεξεργασία του δεύτερου ερωτήματος παραμένουν έντονοι. Πιο συγκεκριμένα, μελετητές έχουν καταγράψει (ενδεικτικά Hajer & Wagenaar, 2003) περιπτώσεις όπου το επίσημο κράτος σε διάφορες χώρες προχώρησε με επιτυχία στην παγίωση οριζόντιων μορφών άσκησης εξουσίας, ικανοποιώντας τα αιτήματα περί συλλογικότητας και δημοκρατικής λειτουργίας. Την ίδια στιγμή, όμως, άλλοι ερευνητές (ενδεικτικά Davies, 2002) έχουν τονίσει την ύπαρξη δρώντων (actors) που αναλαμβάνουν ρόλους με διαφορετική βαρύτητα στο πλαίσιο της δικτυακής τους αλληλεξάρτησης. Αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης είναι είτε η διαιώνιση είτε η ανασυγκρότηση πεπαλαιωμένων ιεραρχιών, οι οποίες προξενούν ασύμμετρες εξαρτήσεις μεταξύ των κόμβων του εκάστοτε δικτύου.

Η προαναφερθείσα συζήτηση σχετικά με τις προοπτικές και τους περιορισμούς που εγείρονται γύρω από ζητήματα διακυβέρνησης και εκδημοκρατισμού δεν άφησε αδιάφορους τους μελετητές από το πεδίο των Επιστημών της Αγωγής. Για παράδειγμα, κοινωνιολόγοι της εκπαί-

δευσης, όπως ο Ball (2008), αποστασιοποιήθηκαν από τον «μύθο τού χωρίς δύναμη κράτους» (ό.π.: 29), αναλύοντας την αναδιαμόρφωση των κρατικών θεσμών στον τομέα της εκπαίδευσης, υπό τις πιέσεις ιδιαίτερα των νεοφιλελεύθερων αγορών. Ερευνητές, επίσης, που εξειδικεύονται σε θέματα οργάνωσης και διοίκησης της εκπαίδευσης έχουν τονίσει την ανάγκη να ενδυναμωθούν οι διεργασίες εκπαιδευτικής διακυβέρνησης, που θα προάγουν τα σχολεία σε «οργανισμούς μάθησης» και σε «κοινότητες εκδημοκρατισμού».

Ανάλογο ενδιαφέρον επέδειξαν και συγκριτολόγοι της εκπαίδευσης, οδηγώντας ενδεικτικά τις επιστημονικές τους ενώσεις, όπως τη CESE (Comparative Education Society in Europe), στη διεξαγωγή σχετικών συνεδρίων από τα μέσα της δεκαετίας του 2010 (ενδεικτικά Kotthoff & Klerides, 2015). Στις μέρες μας, μάλιστα, η εκπαιδευτική διακυβέρνηση ως αντικείμενο μελέτης της Συγκριτικής Παιδαγωγικής προσεγγίζεται μέσα από ποικίλες ερμηνευτικές θεωρήσεις. Ο Carney (2009), λόγου χάρη, ανέπτυξε την ιδέα των «εκπαιδευτικών τοπίων» (eduscapes), προκειμένου να διερευνηθούν ζητήματα εκπαιδευτικής διακυβέρνησης και παγκοσμιοποίησης. Επίσης, μελετητές (ενδεικτικά Steiner-Khamsi & Waldow, 2018) έχουν επικεντρώνει την προσοχή τους σε ζητήματα διεθνούς εκπαιδευτικής διακυβέρνησης, λαμβάνοντας υπόψη τη διεξαγωγή διεθνών ερευνών αξιολόγησης μαθητικών επιδόσεων (π.χ. TIMSS, PISA) και θέσπισης δεικτών αποτίμησης της λεγόμενης εκπαιδευτικής «ποιότητας». Στη συγκεκριμένη θεματική εντάσσονται και οι επιστημονικές αναλύσεις τόσο ως προς την ανάδειξη των υπερεθνικών οργανισμών ως αξιοσημείωτων κόμβων εκπαιδευτικής διακυβέρνησης, όσο και ως προς τις ασύμμετρες σχέσεις εξουσίας που διαμορφώνονται στο εσωτερικό τους, θέτοντας εύλογους προβληματισμούς για τον μη δημοκρατικό τρόπο λειτουργίας και δράσης των εν λόγω οργανισμών (Moutsios, 2010).

Τα άρθρα του ειδικού αυτού τεύχους επιχειρούν, λοιπόν, να παρουσιάσουν και να επεξεργαστούν αναστοχαστικά την προαναφερθείσα προβληματική, η οποία δεν έτυχε της δέουσας προσοχής από την ελληνική παιδαγωγική κοινότητα. Μικρή εξαίρεση αποτελούν οι απόπειρες συγκριτολόγων να ανιχνεύσουν ζητήματα διεθνούς εκπαιδευτικής διακυβέρνησης, δίνοντας έμφαση σε σχετικές πρωτοβουλίες των υπερεθνικών οργανισμών (ενδεικτικά Βρυνιώτη, 2017). Ξεκινώντας, λοιπόν, στο ειδικό αυτό τεύχος την προσπάθεια για περαιτέρω ανίχνευση ζητημάτων εκδημοκρατισμού, υπό το πρίσμα της εκπαιδευτικής διακυβέρνησης, ο

υποφαινόμενος εστιάζει το ενδιαφέρον του στη δυνατότητα της εκάστοτε κυβέρνησης, ως κεντρικού φορέα κρατικής εξουσίας, να ενδυναμώνει τον ρυθμιστικό της ρόλο στο πεδίο της εκπαίδευσης, παρά τον εκ μέρους της επιμερισμό αντίστοιχων αρμοδιοτήτων και την παγίωση συμπράξεων με μη κρατικούς φορείς. Ειδικότερα, διερευνώντας την απόπειρα της ελληνικής Πολιτείας να συμπράξει με ποικίλους δρώντες στις διαδικασίες διαμόρφωσης εκπαιδευτικής πολιτικής, διαφαίνεται πλέον η ευχέρεια της κρατικής εξουσίας να ανασυγκροτείται με την πάροδο του χρόνου, προκειμένου να αναπροσαρμοστεί στις τρέχουσες εξελίξεις και προκλήσεις. Όπως υποστηρίζεται, η ευχέρεια αυτή προσφέρει το έναυσμα σε ερευνητές να αποστασιοποιηθούν από τετριμμένες εικασίες του παρελθόντος περί αδυναμίας του κράτους να αμβλύνει τους μονολιθικούς μηχανισμούς οργάνωσης και διοίκησής του, ανταποκρινόμενο στα πάγια αιτήματα για εκδημοκρατισμό των επιμέρους θεσμών του. Την ίδια στιγμή, η ανάπτυξη εκπαιδευτικών δράσεων από ποικίλους δρώντες θέτει σε εγρήγορση τους ερευνητές να αναζητήσουν εννοιολογικά εργαλεία που θα τους επιτρέψουν να ερμηνεύσουν τη μετεξέλιξη των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, όπως, για παράδειγμα, των πανεπιστημίων σε υβριδικούς οργανισμούς (Zmas, 2020).

Η **Εύη Ζαμπέτα** επιδιώκει, με τη σειρά της, να προσεγγίσει ζητήματα περί δημοκρατικής διακυβέρνησης, επικεντρώνοντας την προσοχή της στο επίπεδο της σχολικής κοινότητας. Έχοντας η ίδια επισημάνει σε προηγούμενες εργασίες της την ανάγκη του σχολείου να συνδράμει στην επίλυση καίριων κοινωνικών προβλημάτων, όπως αυτών που συνδέονται με φαινόμενα βίας (ενδεικτικά Zambeta et. al., 2016), υποστηρίζει ότι η σχολική κοινότητα καλείται να αναδειχθεί σε πεδίο εμπλοκής, διαβούλευσης και συμμετοχής των πολιτών. Σύμφωνα πάντοτε με τη συγγραφέα, η ανάδειξη του σχολείου σε «σύνολη κοινότητα» (Zambeta et al., 2018) προϋποθέτει το άνοιγμά του στην ευρύτερη κοινωνία με προσεκτικό τρόπο. Το εν λόγω επιχείρημα της Ζαμπέτα αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα, σε μια περίοδο που υπερεθνικοί δρώντες, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, ενδυναμώνουν τις πρωτοβουλίες τους για τη δημιουργία «ανοικτών σχολείων για ανοικτές κοινωνίες», καθώς και για τη συνδρομή τους στη διάπλαση του αυριανού πολίτη (https://cordis.europa.eu/project/id/741572).

Η διαμόρφωση του τελευταίου καλείται να αποτελέσει, σύμφωνα με την **Πέλλα Καλογιαννάκη**, μία από τις βασικές προτεραιότητες της Συγκριτικής Παιδαγωγικής. Όπως επισημαίνει η συγγραφέας, ο συγκεκριμέ-

νος επιστημονικός κλάδος αναμένεται να συνδράμει στην ανασυγκρότηση της εκπαίδευσης με βασικό γνώμονα την ανάδειξη του «ανθρώπου - πολίτη», ο οποίος θα συνδιαλέγεται αναστοχαστικά με ζητήματα ετερότητας. Έτσι, η Συγκριτική Παιδαγωγική μετουσιώνεται σε μια «Ετεροπαιδαγωγική» (Καλογιαννάκη, 2020). Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός της τίθεται η ενδυνάμωση της κριτικής σκέψης των μαθητών, οι οποίοι ως αυριανοί πολίτες θα υπερασπίζονται με δημοκρατικό τρόπο τα δικαιώματά τους, συνειδητοποιώντας ταυτόχρονα τη σημασία της ετερότητας στο πλαίσιο του αυτοπροσδιορισμού τους. Η μελέτη, άλλωστε, του «άλλου» μέσα από τον επιστημονικό φακό της Συγκριτικής Παιδαγωγικής έχει αποκτήσει κατά καιρούς ποικίλες διαστάσεις και σκοπιμότητες (Zmas & Theodorou, 2018). Ενδεικτικά, οι συγκριτικές μελέτες έχουν πάψει πλέον να περιορίζονται σε μια επιφανειακή γνωριμία ή σε μια απλοϊκή κατανόηση του «άλλου». Στην εποχή μας, αντιθέτως, ο «άλλος» έχει αποκτήσει μια χρησιμοθηρική αξία, καθώς τίθεται στο επίκεντρο συγκριτικών μετρήσεων και ιεραρχικών ταξιθετήσεων, προκειμένου να νομιμοποιηθούν εκπαιδευτικές πολιτικές στο όνομα της «βελτίωσης», της «ανάπτυξης» και άλλων συναφών προσδοκιών.

Η ενδυνάμωση, όμως, τόσο της δημοκρατικής διακυβέρνησης σε επίπεδο σχολικής μονάδας, όσο και της προσδοκώμενης ευαισθητοποίησης των μαθητών σε ζητήματα πολιτειότητας προϋποθέτουν, μεταξύ άλλων, την ανάλογη συνδρομή των εκπαιδευτικών. Σε αυτή τη συνδρομή επικεντρώνεται ο **Κωσταντίνος Καρράς**, ο οποίος ανιχνεύει τον σημαίνοντα ρόλο που το εκπαιδευτικό προσωπικό της εκάστοτε σχολικής μονάδας καλείται να διαδραματίσει, για την επίτευξη μιας δημοκρατικής, πλουραλιστικής και ανοικτής εκπαίδευσης. Ο συγγραφέας, εμπνεόμενος από τις βασικές αρχές της Κριτικής Παιδαγωγικής (Γρόλλιος & Γούναρη, 2010), οραματίζεται την ανάληψη εκ μέρους των εκπαιδευτικών μιας σειράς από ενεργητικές δράσεις. Πιο συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικοί ως ακτιβιστές αναμένεται ότι θα είναι σε θέση να συνειδητοποιήσουν ότι ζητήματα ελευθερίας, ισότητας, αλληλοσεβασμού, ενσυναίσθησης και κοινωνικής δικαιοσύνης αφορούν όχι μόνο την εκάστοτε σχολική μονάδα σε μεμονωμένη βάση, αλλά και την ευρύτερη κοινότητα στους κόλπους της οποίας το εν λόγω σχολείο δραστηριοποιείται. Κύρια αποστολή των κριτικά σκεπτόμενων εκπαιδευτικών είναι να λειτουργήσουν ως συνοδοιπόροι, συνεργάτες, συν-διαμορφωτές και συμμέτοχοι σε κάθε μαθησιακή διεργασία που εδράζεται σε δημοκρατικά ιδεώδη. Οι εκπαιδευτικοί αυτοί αναμένεται να εμπνεύσουν με ανάλογο τρόπο τους μαθητές,

αντιστεκόμενοι οι ίδιοι ως παιδαγωγοί στις όποιες αδικίες εκδηλώνονται τόσο στο εσωτερικό του «συμμετοχικού» τους σχολείου, όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Η ενίσχυση, πάντως, της δημοκρατικότητας στο εσωτερικό των εκπαιδευτικών δικτύων φαίνεται να αποτελεί κύριο ζητούμενο σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Η εξέλιξη αυτή ανιχνεύεται από την **Αντιγόνη Σαρακινιώτη** στην περίπτωση των πανεπιστημίων και την εκ μέρους τους δικτύωση στο πλαίσιο της διαδικασίας της Μπολόνια. Πιο συγκεκριμένα, το ενδιαφέρον της επικεντρώνεται στη σταδιακή ενίσχυση της κοινωνικής διάστασης ως πολιτικού διακυβεύματος κατά την εφαρμογή βασικών αρχών αυτής της διαδικασίας. Η ερευνήτρια επισημαίνει ότι η εδραίωση της κοινωνικής διάστασης στον ονομαζόμενο Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης αφορά ολοένα και περισσότερο την προαγωγή της ισότητας, τη δίκαιη ένταξη φοιτητών –ιδιαίτερα όσων προέρχονται από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα– στην ανώτατη εκπαίδευση και την παγίωση ατομικών διαδρομών μάθησης. Απώτερος στόχος των προσδοκιών αυτών είναι η διασφάλιση της κοινωνικής ευημερίας και συνοχής σε μια βιώσιμη και δημοκρατική κοινωνία της γνώσης. Η ενίσχυση της κοινωνικής διάστασης στο πλαίσιο της διαδικασίας της Μπολόνια θα μπορούσε μάλιστα να αποτελέσει αντίβαρο στις χρόνιες επιφυλάξεις και επικρίσεις για τον μονομερή οικονομικό ορθολογισμό που διέπει την πορεία εδραίωσης του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης και τις συνακόλουθες επιπτώσεις του, όπως τον περιορισμό της διοικητικής αυτονομίας και της μορφωτικής αποστολής των πανεπιστημίων (Wihlborg & Teelken, 2014).

Το ειδικό αυτό θεματικό τεύχος ολοκληρώνεται με τη διερεύνηση ζητημάτων εκπαιδευτικής διακυβέρνησης υπό το πρίσμα των διεθνών σχέσεων. Ειδικότερα, ο **Ιωάννης Ρουσσάκης** πραγματεύεται την εδραίωση εκπαιδευτικών δικτύων σε συνάρτηση με πτυχές της διεθνούς διπλωματίας (Nye, 2008). Η συνάρτηση αυτή διερευνάται στην περίπτωση των διεθνών προγραμμάτων ανταλλαγών, τα οποία λειτουργούν ως μηχανισμοί εκπαιδευτικής διακυβέρνησης. Όπως υπογραμμίζεται, πίσω από τέτοιου είδους προγράμματα κινητικότητας κρύβεται η προσπάθεια ισχυρών χωρών και υπερεθνικών σχηματισμών να προωθήσουν με ήπιο τρόπο τα γεωπολιτικά τους συμφέροντα στο πλαίσιο της διεθνούς κοινότητας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Βρυνιώτη, Κ. (2017). *Διεθνής διακυβέρνηση της εκπαίδευσης: Όραμα και πραγματικότητα - Ιστορικοσυγκριτική προσέγγιση*. Αθήνα: Gutenberg.

Γρόλλιος, Γ. & Γούναρη, Π. (επιμ.) (2010). *Κριτική Παιδαγωγική. Μια συλλογή κειμένων*. Αθήνα: Gutenberg.

Καλογιαννάκη, Π. (2020). Προς μια Ετεροπαιδαγωγική: Η δημιουργία του ανθρώπου-πολίτη στον 21ο αιώνα. Στο Χ. Παρθένης (επιμ.). *Πολιτική και πρακτική της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης: Η αναγκαιότητα νέων παιδαγωγικών και θεσμικών προσεγγίσεων στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες* (σσ. 143-154). Αθήνα: Gutenberg.

Καρκατσούλης, Π. (2001). Η Διακυβέρνηση ως περιεχόμενο και διαδικασία λήψης αποφάσεων για τις δημόσιες υποθέσεις. *Επιστήμη και Κοινωνία*, τχ. 7, 205-224.

Ξενόγλωσση

Ball, S. (2008). *The Education Debate*. Bristol: Policy Press.

Börzel, T. A. & Risse, T. (2010). Governance without a state: Can it work? *Regulation & Governance*, 4(2), 113-134

Carney, S. (2009). Negotiating policy in an age of globalization: Exploring educational "policyscapes" in Denmark, Nepal, and China. *Comparative Education Review*, 53(1), 63-88.

Davies, J. (2002). The governance of urban regeneration: a critique of the 'governing without government' thesis. *Public Administration*, 80(2), 301-322.

Hajer, M. & Wagenaar, H. (Eds.) (2003). *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kotthoff, H.-G. & Klerides, E. (Eds.) (2015). *Governing Educational Spaces: Knowledge, Teaching and Learning in Transition*. Rotterdam: Sense Publishers.

Moutsios, S. (2010). Power, Politics and Transnational Policy-Making in Education. *Globalisation Societies and Education*, 8(1), 121-141.

Nye, J. (2008). Public Diplomacy and Soft Power. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 94-109.

Steiner-Khamsi, G. & Waldow, F. (2018). PISA for scandalisation, PISA for projection: The use of international large-scale assessments in education policy making - an introduction. *Globalisation, Societies and Education*, 16(5), 557-565.

The World Bank (1994). *Governance: The World Bank's Experience*. Washington, D.C.: The World Bank.

Wihlborg, M. & Teelken, Ch. (2014). Striving for uniformity, hoping for innovation and diversification: a critical review concerning the Bologna Process -

providing an overview and reflecting on the criticism. *Policy Futures in Education*, 12(8), 1084-1100.

Zambeta, E., Askouni, N., Androusou, A., Leontsini, M., Papadakou, Y. & Lagopoulou, V. (Eds.) (2018). *Democratic School Governance for Inclusion: a whole community approach*. Strasbourg: Council of Europe.

Zambeta, E., Leontsini, M., Askouni, N., Papadakou, Y. & Psochios, N. (2016). *Addressing Violence in Schools through Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education*. Strasbourg: Council of Europe.

Zmas, A. (2020). Hybridity in Higher Education: Oscillating Between Public and Private Sectors. *European Education*, 52(2), 117-131.

Zmas, A. & Theodorou, E. (2018). Problematizing otherness in comparative and intercultural education: challenges and possibilities. In P. Calogiannakis, T. H. Chiang, J. Spiridakis & Th. Babalis (Eds.). *Interculturalism in the 21st century: prospects and challenges* (pp. 109-126). Nicosia: HM Studies and Publishing.

Ιστοσελίδα (τελευταία προσπέλαση 02.05.2021)
https://cordis.europa.eu/project/id/741572